

MEKTEPSKA NASTAVA - IZMEĐU TEORIJE I PRAKSE

Adis SULTANOVIĆ

Sažetak

Mekteb je početna i temeljna odgojno-obrazovna ustanova na nivou džemata u okviru Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Mekteb je povijesno imao zapaženu ulogu u odgojno-obrazovnom procesu, koji je uzgred rečeno važio za prvi, elementarni i pripremni stadij mladeži za dalje školovanje gdje bi se izučavali osnovni postulati dini-islama. U ovom radu autor predstavlja uvide u mektepski nastavni plan i program kroz specifičnosti praktičnog izvođenja mektepske nastave, te izazove s kojima se susreću oni koji tu nastavu izvode.

Uloga i vrijednost mekteba

Mekteb je početna i temeljna odgojno-obrazovna ustanova na nivou džemata u okviru Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Mekteb je povijesno imao zapaženu ulogu u odgojno-obrazovnom procesu, koji je uzgred rečeno važio za prvi, elementarni i pripremni stadij mladeži za dalje školovanje gdje bi se izučavali osnovni postulati dini-islama. Uloga i važnost mekteba čini se nikada nije bila isticana kao što je danas, u vremenu globalizacije, humanizma i sve veće sekularizacije i detronizacije duhovnog i svetog. Maloljetnička delikvencija uzima maha, ugrožava društveni poredak, život, imetak, sigurnost i sreću. Dakako, odgajati i obrazovati dijete je časna i sveta obaveza koja obećava odgojenog i obrazovanog čovjeka. Gledano iz ugla muallima koji radi u mektebu, cilj mektepske nastave je da se (kroz odgojno-obrazovni rad u mektebu) polaznici upoznaju sa sistemom islamskih vrijednosti i islamskim propisima, te da ih usvoje kao sadržaj i način svoga života shodno riječima Allaha, subhanehu ve te'ala: "Kod Allaha je prava vjera jedino islam" (Alu 'Imran, 19).

Mektepska nastava kroz NPP Rijasetu IZ u BiH

Muallim je osoba koja izvodi nastavu u mektebu prema tačno određenom planu i programu. Da bismo mogli šire i objektivnije sagledati mektepsku nastavu, potrebno je da se u kraćim crtama upoznamo sa Nastavnim planom i programom za mektepsku nastavu kojeg je u revidiranoj formi Rijaset IZ u BiH usvojio 2004. god. Tako Nastavni plan i program (u nast. NPP) "obuhvata devet godina mekteba, tj. devet razreda i učenike starosne dobi od 6/7 do 14/15 godina. Programom je obuhvaćena osnovna nastavna materija za svaku godinu koju polaznici mektepske nastave trebaju usvojiti tokom pohađanja mekteba. Mektepska godina u pravilu traje 35 sedmica godišnje, što omogućava da se pri izradi mjesečnog i sedmičnog plana planira dovoljan broj časova za obradu novog gradiva, utvrđivanje i uvježbavanje te provjeru i obnavljanje stečenog znanja i vještina, kao i časove za fakultativne sadržaje: obrada literarnih tekstova, ilahije, pripremanje prigodnih programa i slično. Operativni mjesečni i sedmični plan se radi na nivou medžlisa ili na nivou svakog mekteba pojedinačno, što omogućava veliku fleksibilnost i praktičnost u

smislu efikasnijeg postizanja ciljeva i zadataka mektepske nastave.

Realizacija Nastavnog plana i programa je predviđena na principu dva časa sedmično za svaki razred/godinu mekteba, tako da je standardna norma muallima 18 časova sedmično. Raspored održavanja nastave utvrđuje se na nivou medžlisa na početku mektepske godine, a odobrava ga glavni imam.

Učenici se upisuju u odgovarajući razred/godinu mekteba po osnovu uzrasta/starosne dobi ili prema nivou predznanja. Nivo predznanja se utvrđuje na početku godine na osnovu evidencije iz prethodne mektepske godine ili putem usmene provjere i testiranja (za novoupisane polaznike). Za upis i preraspodjelu učenika po razredima/godinama, te eventualno formiranje grupa (kombinovanih odjeljenja) i sređivanje mektepske dokumentacije Nastavnim planom i programom su predviđeni tzv. uvodni časovi.

U mektebima koji imaju preko 150 polaznika nastava se odvija odvojeno za svaki razred/godinu. Ukoliko u nekom razredu ima više od 40 polaznika, formiraju se dva odjeljenja dotičnog razreda. U izuzetnim okolnostima u mektebima koji imaju više od 150 polaznika glavni imami mogu odobriti formiranje kombinovanih odjeljenja, ali najmanje u šest grupa.

Zbog broja polaznika i drugih specifičnosti u nekim mektebima nastava će se izvoditi u kombiniranim odjeljenjima (grupama). U tom slučaju, realizacija nastave mora se prilagoditi interesima i mogućnostima polaznika, zatim, prostornim uvjetima i zadovoljavati elementarne pedagoško-didaktičke standarde.

Kombinovana odjeljenja se organizuju na jedan od sljedećih načina:

- I. pet grupa (u mektebima sa preko 100 polaznika): 1. godina + 2. godina; 3. godina + 4. godina; 5. godina + 6. godina; 7. godina + 8. godina; 9. godina, ili 1.+2.+3. godina; 4. godina; 5.+6. godina; 7.+8. godina i 9. godina.
- II. četiri grupe (u mektebima do 100 polaznika): 1.+2.+3. godina; 4.+5. godina; 6.+7. godina i 8.+9. godina.
- III. tri grupe (u mektebima do 60 polaznika uz moguću toleranciju do +15 učenika): 1.+2.+3. godina; 4.+5.+6. godina; i 7.+8.+9. godina.

IV. **dvije grupe** (u mektebima do 30 polaznika): 1.+2.+3.+4. godina i 5.+6.+7.+8.+9. godina.

Organizovanje kombinovanih odjeljenja u dvije grupe je vanstandardan. Zbog toga, ovaj oblik se iz specifičnih razloga može odobriti samo u izuzetnim slučajevima, a reguliše se posebnom odlukom glavnog imama uz prethodno pribavljenu saglasnost muftije. Realizacija nastave u dvije grupe se mora u vremenskom i didaktičko-metodičkom pogledu posebno prilagoditi mogućnostima i interesima polaznika.

Prilikom izrade mjesečnog i sedmičnog plana treba planirati dovoljan broj časova za obnavljanje, uvježbavanje, utvrđivanje i provjeru stečenog znanja. Za svaku grupu ili za svaki razred pojedinačno vrši se izbor odgovarajućih dopunskih sadržaja (literarni sastavi, ilahije, rad sekcija, rekreativne aktivnosti i slično) kako bi se upotpunila realizacija godišnjeg plana i programa a sadržaj mektepske nastave učinio zanimljivijim, poticajnijim i svježijim.

Realizacija Plana i programa je moguća kroz različite oblike i metode rada, kako klasične, tako, i još više, kroz metode kao što su: problemsko-istraživačka i projektna nastava, čime se omogućava veća i potpunija uključenost učenika u nastavni proces.¹

Mektepska nastava: Kako to izgleda u praksi?!

Mnoge sigurno zanima kako izgleda u praksi mektepska nastava, ili bar jedan njen čas. Mektepska nastava je interaktivna i dinamična, i o njoj su najpozvaniji da govore oni koji rade taj posao ili su ga radili na predan i dostojanstven način. Nastavni proces u mektebu znači stjecanje novih znanja, vještina i informacija. Današnja nastava se održava najčešće u razrednom ambijentu gdje djeca sjede u klupama i sudjeluju u nastavnom procesu. Nastavni plan i program kojeg smo prezentirali, zajedno zasigurno daju dobar temelj za kvalitetnu nastavu. Nastava u mektebu je nalik na onu iz škole, ali sa naglaskom na praktični dio vjere. Na primjer: djeca uče lekciju "abdest" koja je u Ilmihalu lijepo obrađena sa slikama, ali muallim na licu mjesta pokazuje praktično uzimanje ambesta i podučava ih tome. Poslije poduke, slijedi demonstracija učenika stečenih informacija i vještina. Dijete koje je

naučilo lekciju "desna strana (tijela)", će svakim ulaskom u učionicu pokazati da li je savladalo istu, jer muallim prati da li je dijete ušlo desnom ili lijevom nogom. Mektepska nastava prati sve potrebe djece i empatijski se nastoji djelovati u svim sferama odgojno-obrazovnog procesa.

Izazovi mektepske nastave

Mektepska nastava zajedno sa muallimom ima veliki izazov kada je u pitanju prisustvo djece na času, budući da zakonodavac u BiH nije stavio u obligaciju pohađanje mektepske nastave, kao što je to slučaj sa osnovnim školstvom. Činjenično je stanje da odziv naše djece u mektebu nije prema onom broju koliko ih se upiše na početku mektepske godine. U razgovoru sa djecom i njihovim roditeljima, povodom ove problematike, došli smo do zanimljivih odgovora. Naime, jedan dio roditelja i djece smatra da je vjeronauka u školi umnogome dovoljna zbog boljih uslova, drugi se pak žale na neadekvatno opremljene i hladne mektepske prostorije. Prevladava mišljenje da im djeca nemaju vremena ići u mekteb jer su i u školama za vikend upriličene razne vannastavne aktivnosti i sekcije, a nerijetko vrijeme subotom i nedjeljom djeca koriste da sa roditeljima obilaze rodbinu, odlaze na ekskurzije, ili neki, kako je to slučaj u ruralnim dijelovima, odlaze čuvati stočni fond ili brati bilje baš vikendom. Smatramo da je baš ovaj razlog ključan u (ne)redovnosti djece i da bi možda rješenje bilo da se jedan, ili dva dana mektepske pouke pomjere u toku radnih dana u terminima koji djeci i muallimu odgovaraju. Mislimo da treba djelovati u pravcu razbijanja stereotipa oko mekteba i da se sa svih relevantnih strana IZ u BiH treba pokrenuti pozitivna kampanja kroz medije, džambo plakate, letke, reklame i da se mekteb konačno prezentira u punini svoje vrijednosti i zanimljivosti za našu djecu. Stereotip o kojem govorim je onaj da je bilo koja sekcija u školi tobože važnija i vrednija od mekteba. Ako ništa, budimo svjesni odgovornosti pred Uzvišenim Allahom, dž.š., za svu našu djecu koja ne dolazi, jer smo možda baš mi zakazali na polju mogućnosti našeg djelovanja, neko više – neko manje. Allah najbolje zna.

Jedan od problema sa kojima se suočavaju muallimi su neadaptirane, neopremljene mektepske učionice, koje su prema svjedočenju muallima i djece hladne, tmurne, bez nastavnih pomagala, a ponekad i bez osnovnih uvjeta. Na terenu je primijetan pad djece, pa se nerijetko

¹ *Nastavni plan i program za mektepsku nastavu*, Rijaset IZ u BiH, 2004.

prilazi kombinovanim odjeljenjima koji pored svoje prednosti imaju i svoju cijenu. Kada to kažem, mislim na poteškoće u održavanju pažnje i motivacije kod djece koja su različitih uzrasta. Ono što treba naglasiti i pohvaliti jesu edicija Ilmihala (1-8 razred) za svaki razred koji olakšavaju rad u mektebu, praćenje nastavnih sadržaja i domaće zadatke.

Preduslov pozitivne klime i rada u razredu je lijepo opremljena učionica, koja plijeni svojom čistoćom i nastavnim pomagalicama: kompjuter, videoprojektor, TV, karta svijeta, itd. Moramo se osvrnuti na ono što zasigurno utječe na muallimov rad u negativnom smislu, a to je stres u radu, jer se nerijetko radni angažman imama-muallima, ocjenjuje od strane džematlija i međžlisa prema mektepskim rezultatima na takmičenju, a drugi rezultati se prešute ili neafirmiraju. Zasigurno treba relaksirati ovaj naboj koji je dobrano naelektrisan, što kroz ulogu glavnog imama koji će svakodnevno isticati i druge uspjehe i rezultate u radu muallima (imama), te kroz edukativne seminare koji bi pružali tehnike i metode prevazilaženja "burnout" i stresa. Zapazili smo da NPP predviđa situaciju kombiniranih razreda ili grupa, jer u priključnim džematima, koji ukupno broje 20-ak djece svih uzrasta, muallim mora da improvizira u nekim segmentima NPP-a, i da u saradnji sa glavnim imamom međžlisa IZ, stvori adekvatne uvjete nastave koja će biti nastava za sve.

Mektepska nastava: Izvedba nastavnog sata

Izvedba nastavnog sata je metodološki vrlo profinjena i ovisi o mnogim faktorima. Muallim će se adekvatno pripremiti, da dođe prvi, da otključa na vrijeme mekteb, da naloži vatru (ako je to potreba), napiše nastavne pripreme, pripremi dnevnik, ažurira nastavna pomagala i što je najvažnije da svako dijete dočeka sa osmijehom i pokojom lijepom riječju. Razredni ugođaj je važan faktor uspjeha u mektebu. Razredno ozračje može djelovati na učeničku motivaciju i stavove prema učenju. Razredni ugođaj trebao bi biti svrhovit, radni, opušten, srdačan, poticajan i sreden. Bitan je izgled i sastav razreda. Bitno je da razred izgleda pripremljen za radnu atmosferu i to: da je učionica čista, provjetrena, da na zidu obavezno visi sahat, pokoja levha, slika džamije, panoi koje rade djeca na razne teme. Kada to ispunimo, cilj je muallimu upitati dijete je li se naspavalo, je li ima kakvih problema, i sl. Muallim će empatičnim pristupom biti informisan

o stanju u učionici i lakše će se i djelotvornije pripremiti za svoje izlaganje.

Aktivnosti muallima na početku časa idu ovom smjeru: bitno je da sat počne na vrijeme te da se pobudi i održi učenikovo zanimanje. Nastavne metode koje može da iskoristi u svome času su: metoda demonstracije, metoda praktičnih radova, metoda crtanja, metoda pisanja, metoda čitanja i rada na tekstu, metoda razgovora, metoda usmenog izlaganja. Nakon odabira metoda, slijedi uvodno obraćanje sa pojašnjenjima, postavljanje pitanja koja odgovorima aktivno prilaze temi lekcije, kasnije usmjerava raspravu koja interakcijom daje očekivane rezultate. Ponašanje nastavnika sigurno treba biti opušteno, samouvjereno, svrhovito te treba poticati zanimanje, razumljivo i primjereno, gramatički jednostavno i nedvosmisleno. Opet je tu najvažniji osmijeh na licu. Vođenje i tok sata ide u smjeru da je potrebno pobuditi i održati učenikovo sudjelovanje. Gledati u djecu, njihove postupke, pratiti verbalnu i neverbalnu komunikaciju je suština interakcije u nastavnom satu. Muallim mora u toku časa odrediti realna očekivanja i pružati pomoć; mora biti opušten da bi učenici bili opušteni. Zato treba planski znati kada raditi novu lekciju, a kada ponavljati gradivo, ali kada ispričati prigodnu hikaju ili proučiti ilahiju.

Red i disciplina u mektebu

Neophodno je održavati red i disciplinu u razredu. Prvih nekoliko sati u novom razredu važni su za uspostavljanje pozitivnog radnog ugođaja. Potrebno je pratiti poučavanje, čvrstu disciplinu baziranu na jasnim pravilima i sigurno okruženje. Na početku godine, važno je sa učenicima napraviti listu sa pravilima ponašanja, koja će i oni predlagati i usvajati, kako bi ih bolje poštovali. Potrebno je uvijek iznova motivirati učenike: unutarinja motivacija npr. poticati uključivanjem izbora tema koje će zanimati učenike, te vanjska motivacija (kao sredstvo postizanja nekog cilja – postiže se povezivanjem truda i uspjeha s opipljivim nagradama i povlasticama) i očekivanje rezultata u interakciji. Na koncu, kažimo da je potrebno poraditi na razvitku učenikove samosvijesti. Na kraju časa, muallim zbraja rezultate, ocjenjuje sve aktivnosti, daje upute, zadaću i smjernice za sljedeći čas. I opet, pri izlasku djece, muallim ustaje, sa osmijehom, prijatan i ispraća djecu.

Kako biti zanimljiv u nastavi?

Važno je učiniti nastavu u mektebu interesantnom i primamljivom, ali kako? Sigurno kroz mnoge zanimljive i korisne sadržaje, npr.: sekcija kiraeta, učenje Kur`ana i sufare grupno preko kompjutera i video projektora. Barem jednom u mektepskoj godini organizirati korisnu ekskurziju sa polaznicima mektepske pouke, formiranje mektepskog hora, formiranje mektepske sportske ekipe (fudbal, košarka, šah-liga), sekcija za nadarene učenike, sekcija za manje nadarene učenike, mektepske novine. Organizirati barem jednom mjesečno predavača iz drugog džemata koji će se predstaviti djeci zanimljivim predavanjem. Oformiti kaligrafsku sekciju i mnogo drugih korisnih stvari koje će učiniti mekteb vrlo primamljivim za djecu.

Umjesto epiloga

Pored pomenutog kvalitetnog Nastavnog plana i programa, utjecaja sveukupnih društveno-socijalnih faktora i podrške roditelja, dobro opremljen mekteb, za dobar i kvalitetan mekteb u punom značenju te riječi, veoma značajnu ulogu igra i kvalitet rada muallima. Muallimu mora biti glavni motiv (namjera) u ovom poslu:

Allahovo zadovoljstvo, a sporedni: dunjalučka zarada, ugled i dr. Budući da su muallimi ozbiljni, vrijedni i radini, njihov rad mora imati plan razvoja (kratkoročni i dugoročni), gdje će planski raditi sa nadležnim (MIZ i džematski Odbor) na osavremenjavanju mekteba i inovacijama u radu. O ovim stvarima smo prethodno nešto više kazali. Kao čestit muallim, voditi će računa o svom ponašanju, načinu odijevanja, o načinu komuniciranja, o ažurnosti u vođenju dnevnika i ustrajnosti u sprovođenju predviđenog plana i programa za mektepsku pouku. Pomno će pratiti stručne seminare i iščitavati literaturu iz ove problematike.

Na kraju treba čestitati Vjersko-prosvjetnoj službi IZ, koja je dosta toga uradila da se unaprijedi mektepska nastava za dobrobit svih. Nadamo se da će tiha reforma koja je krenula od strane iste, nastaviti da se intenzivnije prožima na terenu i nadamo se da će ovaj rad doprinijeti istom cilju kojem zajedno stremimo. Ne smijemo zaboraviti u svemu tome da ostvarimo i razvijamo dobru saradnju sa roditeljima, koji itekako mogu pomoći da nastava bude bolja, a rezultati veći. Mektebizacija mekteba je proces u procesu, a mi smo svi na neki način dijelom toga.

Summary

MAKTAB CLASSES – BETWEEN THEORY AND PRACTICE

Adis SULTANOVIĆ

Maktab is the beginning and elementary education institution at the level of jamaat within the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina. Historically, maktab played an important role in the education process, representing the first, elementary and preparatory stage where youth learned the basic principles of the Islamic faith. This paper provides an insight in the maktab curriculum and specific aspects of practical maktab classes, as well as challenges faced by teachers.

الموجز

الدروس في الكتّاب - بين النظرية والتطبيق العملي

آديس سلطانوفيتش

يمثل الكتّاب المؤسسة التربوية والتعليمية الأساسية على مستوى جماعة المسجد ضمن إطار المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك. وقد لعب الكتّاب عبر التاريخ دورا ملحوظا في العملية التربوية والتعليمية، حيث كان يعتبر المرحلة التعليمية الأولى والأساسية والتحضيرية للأجيال الشابة، التي تؤهلهم لاستكمال تعليمهم، لأنهم في الكتّاب يحصلون على المعارف الأساسية عن دين الإسلام. يقدم الكتّاب في هذا العمل استعراضا للمناهج التعليمية في الكتّاب، وذلك من خلال خصوصية التطبيق العملي للدروس التعليمية في الكتّاب، كما يستعرض التحديات التي يواجهها معلمو الدين في الكتّاب.